

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

ماهیت دیه: مجازات یا جبران خسارت

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: سید جواد هاشمی

نگارش: سید جواد هاشمی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین مهدی شیدائیان اراتی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین محمد حسینی

تیر ۱۳۸۶

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

۱۵۰۲

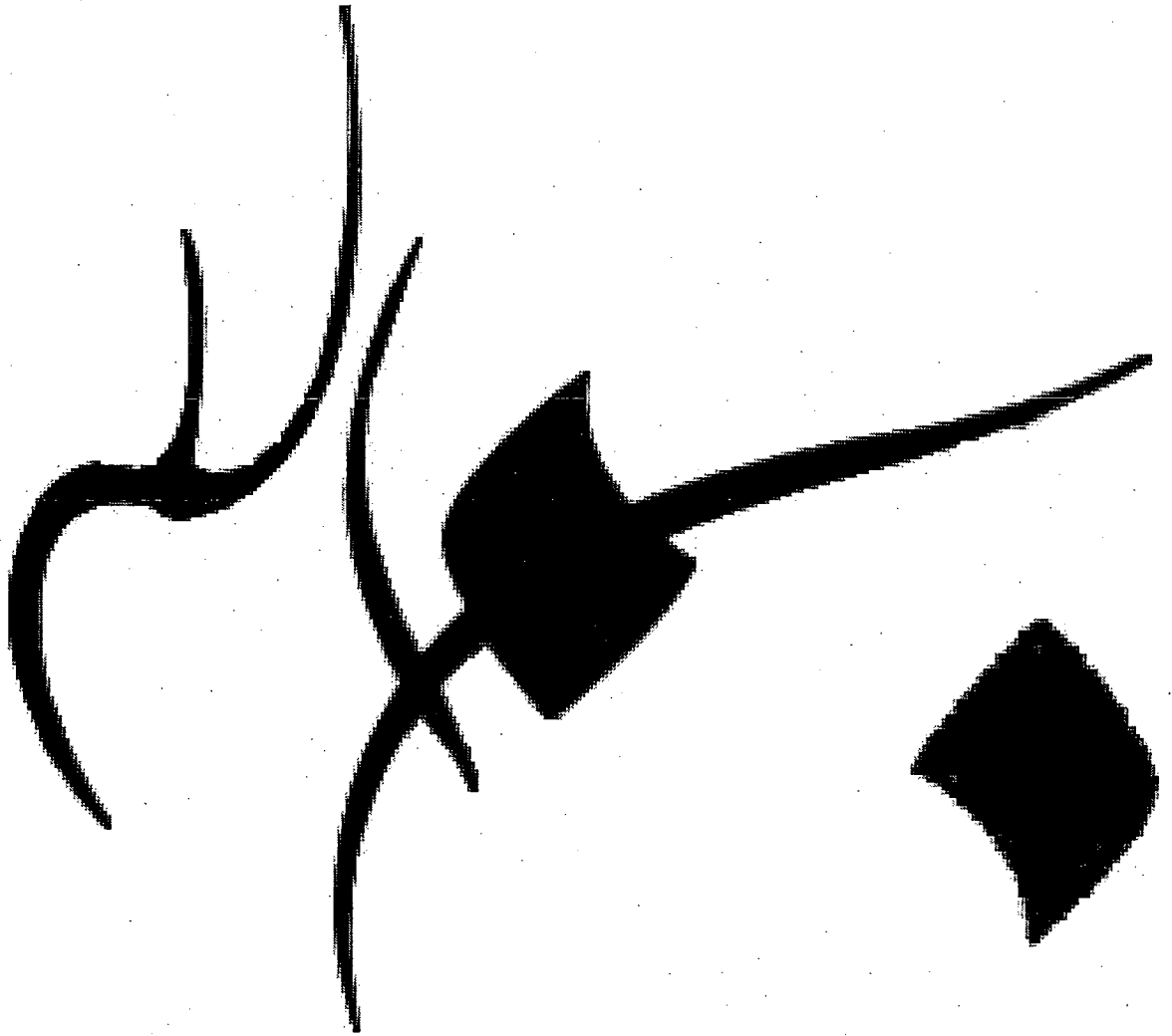
شماره ثبت:

تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هر گونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

تقدیم به

به روح پاک کوثر رسول اعظم حضرت
صدیقه طاهره فاطمه زهرا سلام الله علیها

و به روح پاک حجة الاسلام والمسلمین سید خادم حسین
عادل پدر بزرگم، هم او که عمر خویش را در راه مکتب
اهل بیت (علیهم السلام) گذارنید.

تقدیر و تشکر

شکر و سپاس خداوند توانا را که رهبرانی چون پیامبران و نعمتهایی چون اندیشیدن و نوشتن را برای رشد و ماندن به بندگان عطا نمود، و پیروی از ائمه طاهرین را نعمت سترگ برای پیروان راه هدایت و سعادت قرار داد. سلام و درود خداوند به امام عزیز که بنا اندیشه‌ی راستین و نفوذ کلامش، وابستگیها و خود باختگیهای جوامع اسلامی را به خود باوری و استقلال رساند و عطر دگر بخشید. و به جد می‌توان گفت که هر اندیشه و فریاد حقیقی که امروز در جهان اسلام شنیده می‌شود از آب‌سرخور او جاری شده است.

از خداوند متعال سپاس گزارم که مرا یاری نمود تا نوشته‌ای را آغاز کنم و امیدوارم پایانش نیز رضایت و خوشنودی او باشد. بایسته‌ی تقدیر از کسانی است که چنین فضایی را دلسوزانه و با تلاش فراوان در سایه‌ی خوشه‌ای از شجره‌ی طوبی گسترانیدند.

برخود لازم می‌دانم تقدیر و تشکر کنم از اساتید گرانقدری که در این تحقیق مرا راهنمایی و یاری کردند. جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر شیدائیان که راهنمایی این پایان نامه را به عهده داشتند و در این موضوع با دقت و حوصله‌ی فراوان، وقت گذاشته و مسیر تحقیق را برایم هموار نمودند. و همچنین جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای حسنی که مشاور این تحقیق بوده، و با دلسوزی و افری در ساماندهی پایان نامه تلاش کردند.

چکیده

موضوع این پایان نامه بررسی ماهیت دیه است، از مجموع تعاریفی که در مورد دیه ارائه شده بدست می‌آید که دیه خونبها می‌باشد، که در صورت قتل خطایی یا شبه عمد به خانواده مقتول پرداخت می‌شود. همچنین در قتل عمد در صورت مصالحه دیه بجای قصاص قرار می‌گیرد. افزون بر قتل نفس در فقه اسلامی برای قطع عضو و جراحت واز بین بردن منافع اعضای بدن نیز دیه مشخص شده است. در تدوین این پایان نامه، ابتدا تعریف لغوی و اصطلاحی دیه و یادکرد انواع دیه، و آن گاه بررسی مجازات و انواع آن و سپس جبران خسارت در فقه و حقوق مطرح شده است. در ادامه به طرح این پرسش که ماهیت حقوقی دیات چه عنوانی دارد، با دو رویکرد فقهی و حقوقی بررسی و ضمن بیان دیدگاه های مختلف فقها و حقوق دانان به آن پاسخ داده شده است. پاسخ به این پرسش از آن جهت اهمیت دارد که برخی از مباحث مربوط به دیات متأثر از این بحث است. زیرا دیه بخاطر نقش ارزشمندی که در حفظ نظم و امنیت جامعه دارد، ماهیت آن نیز در حقوق موضوعه جایگاه ویژه‌ای دارد. در خصوص این موضوع بحثهای فراوانی وجود دارد که پژوهشگران در این زمینه تحقیقات وسیعی انجام داده‌اند، که نگارنده به اندازه توان خود از منابع موجود استفاده کرده است. و سعی بر آن بوده تا دست آوردی پدید آید که از سویی به تبیین ماهیت دیه با توجه به دیدگاههای مختلف پردازد، و از سویی پاسخ به ابهاماتی داشته باشد که این رویکرد حقوقی در بخش قانون و احکام دیات پدید آورده است. در این موضوع بیش از آن که فقها به آن پردازند حقوق دانان متعرض آن شده‌اند. زیرا بحث از ماهیت دیات پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران و تصویب و اجرای آزمایشی قانون مربوط به دیات، مورد توجه عالمان فقه و حقوق قرار گرفته است. و فرضیه‌هایی از سوی صاحب نظران مطرح شده است که هر یک به نحوی ماهیت دیه را تبیین کرده‌اند. و نگارنده این فرضیه را انتخاب می‌کند که دیه ماهیتی دوگانه دارد، زیرا در دیات با توجه به گستره‌ی احکام آن، هم عنصر جزایی وجود دارد و هم سازگار با جبران خسارت است. زیرا دیه صدمه‌ای را که از فقدان مقتول یا از ایراد جراحات پدید می‌آید تا اندازه‌ای جبران می‌کند. و از طرفی هم دیه تنها مجازات صرف نیست زیرا پر واضح است که در جنایتی که خطای محض است هرگز عنصر معنوی جرم محقق نشده و افزون بر آن دیه در این مورد به عهده عاقله است. بنابراین پذیرفتن اینکه دیه تنها جبران خسارت باشد خالی از اشکال نخواهد بود. زیرا دیه چون مقدارش از سوی شارع معین و ثابت شده است و خسارات معنوی و مازاد بر دیه را شامل نمی‌شود.

بخش اول: تحلیل تاریخی، ماهوی دیه

۲	فصل اول: تحلیل تاریخی
۳	مقدمه
۸	گفتار اول: بررسی مفهومی
۹	الف) واژه های مترادف با دیه
۸	ب) تعریف دیه در لغت
۹	ج) تعریف دیه در کتاب وسنت
۱۰	د) تعریف دیه در اصطلاح فقه
۱۰	۱) فقهای شیعه
۱۱	۱/۲) فاضل مقداد
۱۱	۱/۳) صاحب جواهر
۱۲	۱/۴) امام خمینی
۱۲	۱/۵) سید خویی
۱۲	نتیجه گیری
۱۳	۲) فقهای اهل سنت
۱۳	۲/۱) حنفی
۱۴	۲/۲) حنبلی
۱۴	۲/۳) شافعی
۱۴	۲/۴) مالکی
۱۶	گفتار دوم: پیشینه تاریخی دیه
۱۶	الف: دیه در قوانین ابتدایی
۱۷	۱) حمورایی

۱۷	۲) روم.....
۱۸	۳) بابل و آشور.....
۱۸	۴) هخامنش.....
۱۹	۵) قوانین فرانسه.....
۱۹	۶) آیین یهود.....
۱۹	۷) آیین مسیح.....
۲۰	ب) دیه در سرزمین عربستان.....
۲۰	۱) قبیله گرابی.....
۲۱	۲) نقش پیمان.....
۲۱	۳) انتقام.....
۲۲	۴) خون خواهی.....
۲۳	۵) عوض در برابر انتقام.....
۲۳	۶) پرداخت دیه.....
۲۴	ج) دیه در قوانین سایر کشورها.....
۲۴	نتیجه گیری.....
۲۶	فصل دوم: تحلیل ماهوی.....
۲۷	گفتار اول: بررسی مجازات.....
۲۷	الف) مفهوم مجازات.....
۲۷	۱) معنای لغوی مجازات.....
۲۸	۲) معنای مجازات در فقه.....
۳۰	۳) معنای مجازات در قرآن.....
۳۱	۴) تعریف حقوقی مجازات.....
۳۱	ب) تاریخچه مجازات ها.....
۳۳	ج) ویژگیهای مجازات ها.....
۳۳	۱) وجود هراس.....
۳۳	۲) آزار دهی و آسیب رسانی.....

- ۳۴ (۳) تحقیر آمیز بودن
- ۳۴ (۴) جبران ضرر و زیان ناشی از جرم
- ۳۵ (د) اصول حاکم بر مجازات ها
- ۳۵ (۱) اصل قانونی بودن جرائم و مجازاتها
- ۳۵ (۲) اصل تساوی مجازاتها
- ۳۶ (۳) اصل شخصی بودن مجازاتها
- ۳۷ (ه) اقسام مجازات ها
- ۳۷ (۱) مجازات های موضوعه
- ۳۹ (۲) مجازات های عرفی
- ۳۹ (۳) مجازات های شرعی
- ۴۰ (۴) مجازات های مالی
- ۴۱ (و) اهداف مجازات ها
- ۴۱ (۱) مجازات با اهداف فقهی
- ۴۳ (۲) مجازات با اهداف حقوقی
- ۴۷ گفتار دوم: بررسی جبران خسارت
- ۴۸ الف) ضمان در فقه
- ۴۸ (۱) قاعده ضمان
- ۵۷ (۲) قاعده اتلاف
- ۵۹ (۳) قاعده تسبیب
- ۶۲ ب: مسئولیت مدنی در حقوق
- ۶۳ (۱) تعریف مسئولیت مدنی
- ۶۴ (۲) ارکان مسئولیت مدنی
- ۶۴ (۳) قلمرو مسئولیت مدنی
- ۶۵ (۴) موانع مسئولیت مدنی
- ۶۵ (۵) منشأ مسئولیت مدنی
- ۶۶ (۶) اقسام مسئولیت مدنی

- ۶۷ مقایسه مسؤولیت کیفری و مدنی
- ۷۰ نتیجه گیری

بخش دوم: تحلیل فقهی، حقوقی دیه

- ۷۲ فصل اول: تحلیل فقهی
- ۷۳ پیشگفتار
- ۷۴ گفتار اول: تشریح دیه در اسلام
- ۷۵ الف) تبیین نظام دیه
- ۷۶ ب) اقسام قتل
- ۷۶ (۱) عمد
- ۷۹ (۲) شبه عمد
- ۸۰ (۳) خطای محض
- ۸۱ ج) احکام دیه
- ۸۲ (۱) حکم دیه در قتل خطا
- ۸۲ (۲) حکم دیه در قتل شبه عمد
- ۸۳ (۳) حکم دیه در قتل عمد
- ۸۳ د) اجناس دیه
- ۸۴ ه) اقسام دیه
- ۸۴ (۱) دیه اصلی
- ۸۵ (۲) دیه بدلی
- ۸۶ و) نحوه پرداخت دیه
- ۸۷ (۱) تنويع
- ۸۷ (۲) تخيير
- ۸۸ (۳) ديه حق مجنی علیه
- ۸۹ گفتار دوم: ماهیت دیه در قرآن
- ۸۹ الف) تفسیر آیه مربوطه

- ۹۱ (۱) افاده نکره
- ۹۱ (۲) مسؤولیت قاتل
- ۹۱ (۳) تفاوت مسلمان با کافر
- ۹۱ (۴) جواز قتل
- ۹۲ (ب) نکته های آیه (۹۲ سوره نساء)
- ۹۴ نتیجه گیری
- ۹۶ گفتار سوم: ماهیت دیه در روایات
- ۹۶ الف: روایت دیه و جبران خسارت
- ۹۶ (۱) عناصر جبران خسارت در روایات
- ۹۸ (ب) روایات دیه در قتل عمد
- ۱۰۰ (ج) روایات دیه در قتل خطا
- ۱۰۰ (۱) تعیین مقدار دیه
- ۱۰۰ (۲) مهلت پرداخت دیه
- ۱۰۱ (۳) نصف بودن دیه زن
- ۱۰۱ (۴) دیه منافع
- ۱۰۲ د) روایات دیه و مجازات
- ۱۰۲ (۱) عناصر مجازات
- ۱۰۳ نتیجه گیری
- ۱۰۵ گفتار چهارم: ماهیت دیه با توجه به نهاد عاقله
- ۱۰۵ الف) معنای عاقله در لغت
- ۱۰۶ ب) معنای عاقله در اصطلاح
- ۱۰۷ ج) افراد عاقله
- ۱۰۷ (۱) عصبه
- ۱۰۸ (۲) ورثه
- ۱۰۹ (۳) صاحب فرض
- ۱۰۹ د) شرایط عاقله برای پرداخت دیه

- ۱۱۱..... پذیرش عاقله نزد اهل سنت
- ۱۱۲..... (و) فلسفه تشریح عاقله در اسلام
- ۱۱۲..... (۱) تقویت بنیان خانواده
- ۱۱۲..... (۲) پایمال نشدن خون مسلمان
- ۱۱۳..... (۳) مسؤولیت پذیری در افراد
- ۱۱۳..... (ز) اشکال بر نهاد عاقله
- ۱۱۳..... (۱) عاقله ناهماهنگ با حقوق
- ۱۱۴..... (۲) عدم پذیرش عاقله در عصر جدید
- ۱۱۵..... نتیجه گیری
- فصل دوم: تحلیل حقوقی**
- ۱۱۷..... مقدمه
- ۱۱۸..... گفتار اول: ماهیت دیه و مجازات
- ۱۱۸..... الف) ماهیت دیه در جنایات خطایی محض
- ۱۱۹..... (۱) جرم قابل پیگیری
- ۱۱۹..... (۲) مجرم نبودن عاقله
- ۱۲۰..... ب) ماهیت دیه در جنایات شبه عمد
- ۱۲۱..... (۱) مداوی پزشکی
- ۱۲۱..... (۲) اثبات مجازات
- ۱۲۲..... (۳) فوت جانی
- ۱۲۲..... (۴) صدور حکم دیه
- ۱۲۲..... (۵) درتنگنا قرار دادن مجرم
- ۱۲۳..... (۶) پیگیری حکم دیه
- ۱۲۳..... ج: ماهیت دیه در جنایات عمدی
- ۱۲۴..... (۱) ماهیت دیه بدلی
- ۱۲۶..... (۲) ماهیت دیه اختیاری
- ۱۲۷..... (۳) ماهیت عفو

- گفتار دوم: ماهیت دیه و جبران خسارت ۱۲۸
- الف) دلیل بر جبران خسارت بودن دیه ۱۲۸
- ۱) کیفر همراه دیه ۱۲۸
- ۲) شهادت زنان ۱۲۹
- ۳) کفالت در باب دیات ۱۲۹
- ۴) دیه به عنوان مال ۱۲۹
- ب) مقایسه مسئولیت مدنی با ضمان دیه ۱۳۰
- ۱) قلمرو مسئولیت مدنی ۱۳۰
- ۲) عمدی و غیر عمدی ۱۳۰
- ۳) مباشرت و تسبیب ۱۳۰
- ۴) تعیین خسارت ۱۳۱
- ۵) پرداخت دیه ۱۳۱
- ۶) عنصر تقصیر ۱۳۱
- ج) نقد نظریه جبران خسارت ۱۳۲
- گفتار سوم: ماهیت دیه از دیدگاه اندیشمندان ۱۳۳
- الف) عدم تناسب دیه با ماهیت جرم ۱۳۳
- ب) عدم تناسب دیه با مجازات ۱۳۳
- ج) دیه و مجازات مالی ۱۳۴
- نقد: ماهیت مجازات مالی بودن دیه ۱۳۴
- د) دیه و تعویض شرعی ۱۳۵
- ه) دیه و خسارت شرعی ۱۳۵
- و) دیه و تحلیل دو سویه ۱۳۶
- ز) دیه و ماهیت دو گانه ۱۳۷
- نتیجه گیری ۱۳۸
- منابع ۱۴۴

بخش اول

تحلیل تاریخی، ماهوی دیه

فصل اول

تحلیل تاریخی دیه

گفتار اول: بررسی مفهومی دیه

گفتار دوم: پیشینه تاریخی دیه

موضوع پژوهش

طرح موضوع

اهمیت موضوع (ضرورت تحقیق)

اهداف پژوهش

پیشینه تحقیق

فرضیه پژوهش

پایه های پژوهش

سؤال اصلی

سؤالهای فرعی

قلمرو تحقیق

فضای پژوهش

روش تحقیق

محدودیتها

سازماندهی پژوهش

۱- موضوع پژوهش

بررسی ماهیت دیه یا نگاه فقهی و حقوقی به عنوان ماهیت دیه، مجازات یا جبران خسارت.

۲- طرح موضوع

عنوان دیه به مالی اطلاق می‌شود که در برابر جنایت بر نفس یا عضوی از اعضای آدمی قرار می‌گیرد، آنچه از بررسی کتب فقهی به دست می‌آید آن است که فقها در موارد متعددی از دینه تعبیرهای گوناگون کرده‌اند که گویای نگرش آنان به موضوع دیه است، از این رو تلاش بر آن است که با توجه به تأسیسی بودن دیه و گستره احکام آن؛ دست آوردی برای تأمل دقیق پیرامون ماهیت دیه در راستای تأمین منظور شارع داشته باشیم.

۳- اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق

مبحث دیات از قوانین جزایی اسلام و دارای پیشینه تاریخی است که مبدأ و خاستگاه آن قبل از ظهور اسلام می‌باشد، و آن چه تا کنون کمتر مورد توجه و بررسی قرار گرفته است عنوان آن با نگاه جدید و تبیین و تنقیح ماهیت دیه است. زیرا ماهیت دیات از آن جهت اهمیت دارد که برخی از مباحث مربوط به دیات متأثر از این مسأله است، و بر قابل مطالبه بودن، و یا غیر قابل مطالبه بودن خسارات مازاد بر دیه تأثیر می‌گذارد. هم چنین آن گاه می‌توان بازدهی بیشتر اقتصادی مرد در خانواده را دلیلی پذیرفتنی برای تفاوت دیه زن و مرد دانست که ماهیتی برای دیه غیر از مجازات بپذیریم.

۴- اهداف پژوهش

هرچند در این موضوع برخی تلاشهای علمی صورت گرفته ولی با توجه به اینکه خلاءها و ابهامات با تحقیقات و کوشش های گذشته پاسخ کافی نیافته است، و از آن جایی که فقه جزا با تشکیل حکومت اسلامی وارد عرصه عمل شده است تلاش بیشتری با رویکرد فقهی در این مباحث می‌طلبید.

۵- پیشینه تحقیق

گرچه این نگاه به دیه؛ نو است و سابقه تاریخی چندانی ندارد بلکه از زمانی که حقوق جدید وارد عرصه اجرا در جوامع اسلامی شده این بحث نیز مطرح بوده است، ولی از عبارتهای فقها پیرامون موضوع دیه و مسائل آن مطالبی می شود استفاده کرد که گویای ماهیت دیه در نگاه آنها است. ولی در این زمینه برخی از حقوقدانان دست آوردهای ارزشمندی دارند که به بعضی از آنها اشاره می کنیم،

۱- دیه بین العقوبة و المجازات اثر آقای عوض احمد ادریس؛

۲- قانون دیات و مقتضیات زمان تألیف آقایان ابراهیم شفیعی سروسستانی و دیگران؛

۳- ماهیت حقوقی دیات تألیف جناب آقای سید منصور میر سعیدی.

۶- فرضیه پژوهش

دیه به طور کامل نه قابل تطبیق با جزای نقدی و نه در تمام مواردش مطالبه کامل از جبران خسارت است، بلکه ماهیتی دو گانه داشته، عناصری از مجازات و خسارت در آن وجود دارد.

۷- پایه های پژوهش (مفروض)

پذیرفتن ماهیت دیه برای مباحث دیات آن چنان که در فرضیه مطرح شد در واقع نظر شارع مقدس و نگاه فقه را به نسبت دیه بیان می دارد.

۸- سوال اصلی

آیا شارع در تشریح دیه در پی تعیین کیفر بوده یا آن که غرض شارع از تشریح دیه؛ جبران خسارت است؟

۹- سؤالی فرعی

۱- بافرض اینکه دیه مجازات باشد؛

در خطای محض که دیه به عاقله تعلق می گیرد، چرا عاقله باید مجازات شود؛

در خطای محض که قصد و سوء نیت نیست، مجازات چگونه توجیه می شود؛

اگر دیه مجازات است چرا به بیت المال تعلق می گیرد، و افزون بر آن با فوت جانی چرا قابل

مطالبه است؟

۲- با فرض اینکه دیه جبران خسارت باشد؛

اگر دیه جبران خسارت است چرا تمام موارد آن مقلد و معین شده است؟

با توجه به جبران خسارت بودن دیه؛ چرا خسارت مازاد بر دیه را تأمین نمی‌کند؟

دیه اگر جبران خسارت است در مورد خطای محض چرا دیه را دیگران باید پرداخت کنند؟

۱۰- قلمرو تحقیق

این پژوهش با تحقق تلاش علمی در حوزه علوم انسانی در شاخه فقه و حقوق؛ که از مباحث بنیادی فقهی است، از یک سوی گستره تحقیق به مسائل مطرح شده در بخش دیات و از طرفی به رویکرد جدید در حقوق اسلامی توجه دارد.

۱۱- فضای پژوهش

با توجه به پایان رسیدن مدت طرح آزمایشی قانون دیات در ایران که از سال ۱۳۷۵ شروع شده، و پایان آن در سال ۱۳۸۵ خواهد بود، مشخص شدن ماهیت دیه خود برای قانونگذار دست آوردی بنیادی برای ثبات و پوشش دادن قانون دیات است.

۱۲- روش تحقیق

این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و گرد آوری اطلاعات مبتنی بر روش استقرایی با مطالعه مورد به مورد انجام گرفته است، و بدیهی است چون موضوع وارد عرصه اجرا و جنبه کار بردی یافته است. در تحقق آن بهره گیری از نظرات و استفتائات و توجه به آرای قضایی منظور است.

۱۳- محدودیتها

بحث از ماهیت دیه با توجه به اینکه مدتی طولانی از آن نمی‌گذرد، در منابع فقهی در رابطه با آن مطالب چندانی نیست، بلکه این موضوع بیشتر مورد توجه حقوقدانان بوده، از این روی منابع آن حقوقی

وتنها در برخی از کتابخانه ها موجود است، و عدم آشنایی با این منابع برای نگارنده زمان بر بوده به همین سبب وقت بسیاری برای مطالعه منابع صرف شد، و از طرفی استقرایی که در کتب فقهی برای مواردی که تعریف دیه یا مسائل دیات را بیان کرده بود به یک تلاش دقیق و گستره احتیاج بود، تا دست آورد این منابع با مسائل حقوقی تطبیق داده شود.

۱۴- ساماندهی پژوهش

این نوشتاری که در پیش رو دارید، دارای یک مقدمه، متن و نتیجه است، چنانچه یاد آور شدیم مقدمه تشکیل شده است از طرح تحقیق، ضرورت پژوهش، اهداف تحقیق، پیشینه تاریخی، قلمرو تحقیق، فرضیه، سوال اصلی و سوالهای فرعی و ... که در پایان به سازماندهی پژوهش تمام شد.

متن پایان نامه در دو بخش و چهار فصل ساماندهی شده است، در بخش اول به تحلیل تاریخی، ماهوی دیه پرداخته شده است، فصل اول به تحلیل تاریخی دیه در دو گفتار، مفهوم دیه و پیشینه تاریخی دیه تنظیم شده است، و فصل دوم به تحلیل ماهوی دیه با دو گفتار کامل می شود، گفتار اول به بررسی مجازاتها اختصاص یافته است، زیرا یکی از فرضیه های مطرح شده در رابطه با ماهیت دیه مجازات بودن دیه است که به عنوان جزای مالی یادآوری می شود، و گفتار دوم به بررسی جبران خسارت با دو رویکرد فقهی و حقوقی تنظیم شده است، زیرا مبنای این پژوهش دیدگاه برخی از حقوقدانان است که ماهیت دیه را جبران خسارت دانسته اند. و بخش دوم به تحلیل فقهی و حقوقی ماهیت دیه در دو فصل تنظیم شده است، فصل اول با تحلیل فقهی دیه در چهار گفتار، بررسی تشریح دیه؛ با توجه به کتب فقهی، گفتار دوم؛ ماهیت دیه در قرآن با بهره مند شدن از تفاسیر- ترجمه آیات از ترجمه استاد فولادوند استفاده شده است- ، گفتار سوم؛ ماهیت دیه در روایات و گفتار چهارم ماهیت دیه با توجه به نهاد عاقله تنظیم شده است، و فصل دوم به تحلیل حقوقی دیه در سه گفتار، ماهیت دیه و مجازات، ماهیت دیه و جبران خسارت و ماهیت دیه از دیدگاه اندیشمندان، و در پایان با نتیجه گیری کلی این رساله به سامان می رسد.